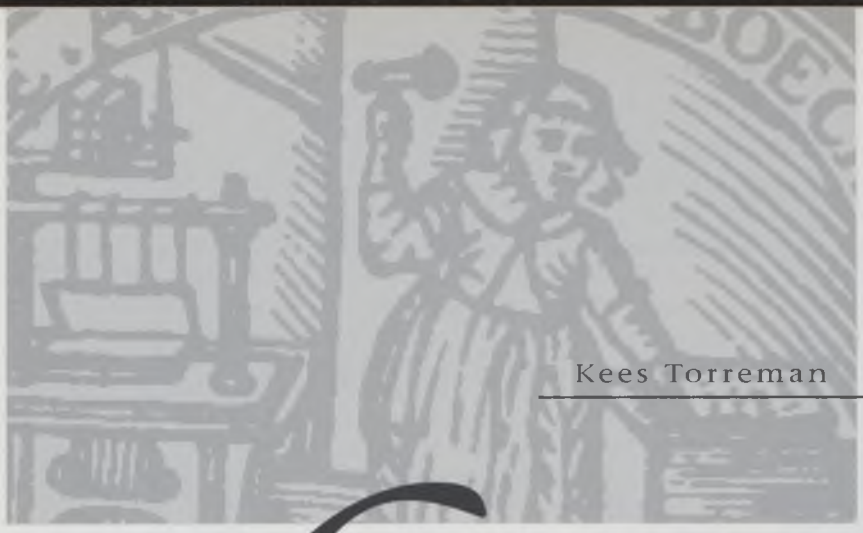

Kees Torreman

Egodocumenten

Jean Malherbe en Christina van Steensel 'Het is of ik met mijn lieve sprak' Briefwisseling 1782-1800, ed. Anje Dik, Dini Helmers, (ED 9, 1994), 231 blz., *f* 39,-.

Alexander van Goltstein, De vertrouwde van mijn hart. Dagboek 1801- 1808, ed. J. Limonard, (ED 4, 1994), 137 blz., *f* 27,50 .

Jacob Eduard de Witte, Fragmenten uit de roman van mijn leeven (1763-1790), ed. Grietje Drewes, Hans Groot (ED 6, 1993), 178 blz. *f* 37,50.

Arie Johannes Knock, Uit lievde voor vaderland en vrijheid (Journaal 1784-1797), ed. P.M. Peucker, J.P. Sigmond, (ED 8, 1994), 207 blz., *f* 45,-.

Gerrit Paape, Mijn vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap (1792), ed. Peter Altena, (ED 11, 1995), 159 blz., *f* 29,-.

Pieter Vreede, Mijn levensloop (1750-1837), ed. M.W. van Boven, A.M. Fafianie, G.J.W. Steijns (ED 7, 1994), 112 blz., *f* 25,-.

Uitgeverij Verloren, Hilversum.

Drs. C.W. Torreman is plaatsvervangend rector van de SG De Nieuwe Veste te Coevorden.

De historische biografie is in opmars. Zelfs bij de verdeling van de 'literaire' boekenprijzen wordt er door de auteurs van dit genre hoog gescoord. De Leidse hoogleraar Frits van Oostrom ontving immers met zijn boek *Maerlants wereld* onlangs de Ako-literatuurprijs, die, naar mening van NRC-criticus Reinjan Mulder, eigenlijk voorbestemd had moeten zijn voor de auteur van een andere historische biografie, *Bolland*, van Willem Otterspeer.

Veel van dit succes heeft te maken met het verlangen om op een plezierige manier dat unieke moment met het verleden te beleven, om even één te zijn met de historische figuur. Herkenning speelt daarbij de allesbeslissende rol. De hoofdfiguur moet ons op één of andere wijze (nog) iets te zeggen hebben. Wij op onze beurt moeten ons met hem of haar op enkele terreinen kunnen vereenzelvigen. Vertaald naar de lespraktijk lijkt het op het gevoel dat we kennen uit de lagere schooltijd, waarbij je even alles om je heen vergat wanneer er tijdens de geschiedenisles verteld werd en de historische figuren je eigen wereld binnenstapten.

We zijn er niet met de biografie alleen. Er is op dit moment een breed aanbod van ego-documenten zoals dagboeken, journaals, brievenverzamelingen en ooggetuigenverslagen. Mits goed bewerkt is veel daarvan ook bruikbaar in de lespraktijk. Enkele recente uitgaven die betrekking hebben op de Nederlandse geschiedenis van de 17e, 18e en 19e eeuw zijn bijeengebracht in de serie Egodocumenten van de Hilversumse uitgeverij Verloren. De uitgaven die betrekking hebben op de patriottentijd komen hier aan bod.

Briefwisseling

'Als ik aan u, mijn alderliefste, schrijf, kan ik niet uytschyde. Het is of ik met mijn lieve sprak', schrijft Christina

Brief 63.
Christina van Steensel aan Jean Malherbe

Lieve Malherbe,
Ik stuer uwed met deze doos 2 paar swarte seijje kouse. Ik was bang dat uwed daarom verlegen sout wesen, alsook ue buers en nog enige dassies. Ik hat gistere al een brief van ue verwagt, maar ik sie wel, uyt het oog uyt het hart. Maar dat is bij myn heel anders, want hoe ongaar[n]e ik schrijft aan een ander, is het aan uwe mijn liefste besigheijt, want dan spreekt mijn hart net of ik wesentlyk bij ue was. Wij syn allemaal godt dank gesont, de kindere zijn nogal redelijk soet (e)en gaan vroeg naa bet, uytgenome Mimi en se staan smorgens vroeg op. Se hebbe saterdag mogen voor hun papa in de kerk geweest en bidde tweemaal daags voor uwed. Loetie sij myn een sondag: ik heb nu al drie maal voor papa gebeede en papa komt nog niet weerom en Frans heeft het meeste om uwe geschrijt toen hy den eerste avont naa bet moest en dat ue niet tuys kwam.

Uit: '*Het is of ik met mijn lieve sprak*'.

Brief 86
Mittie van Steensel aan Christina en Jean Malherbe

(25 januari 1795)

Lieve Broeder en Suster,
Wij sijn int groots verlangen te moogen weeten hoe het in Den Haag gestelt is, hier is alles rustig en constant. Gisteren heeft onsen broeder het eerst de Franse cokarde opgeset en vervolgens sijn hem meenigte gevolgt, die op een plaas sijn vergadert daar onse Jan een vaderlanse preek heeft gedaan, over het geen nu in deese hacgelijke ogenblikke door de burgers tot rust van de stadt moet gedaan worden. Hij wierdt sterk toegejuijgt en daar op wierde twaalf burgers gekoosen voor Representanten waar onder hij, de spreeker; om de regeering op te roepen om te vergaaderen. Dit gedaan sijnde en de vergaadring belegt sijnde, is de deputasie met Jan aan het hooft, binnen gegaan, en heeft versogt, dat alle de geremoveerde burgers in de waapenen werden geroepen, de andere ontwaapent beneevens de militaire, dat hun wierdt toegestaan, ook de sleutels van de stad, en dat het nu vrij soude staan alle de burgers die sij goet vonde daar bij te neemen. Dit wierdt toegestaan, hier op wierdt een placaat met de groote klok afgeleesen, dat alle burgers voor vijfe hun wapenen opt stadthuijs moeste brengen.

Uit: '*Het is of ik met mijn lieve sprak*'.

van Steensel aan haar echtgenoot Jean Malherbe, wanneer de laatste onderweg is naar zijn nieuwe post en de echtelieden voor enkele maanden van elkaar gescheiden zullen zijn. De briefwisseling tussen Jean, violist aan het stadhouderlijk hof en Christina beslaat de roerige periode 1782 -1800.
De brieven in deze bundel zijn vooral van de hand van Christina, die haar man informeert over het wel en wee van het gezin en vooral van haar gevoelens voor Jean. '*Ik blyf geen drie weke meer in Den Haag, want ik sterf van angst als ik langer alleen moet blijve..*', schrijft zij om duidelijk te maken dat het haar soms teveel wordt om alleen te zijn, met als enig doel de opvoeding van de kinderen. Ook is er nog het geldgebrek, een onderwerp dat regelmatig ter tafel komt tussen de echtelieden. Zo schrijft Christina: '*Ik heb al gedagt terweyl gy daar een goede kamer en bij goede luy seyt, dat wij daar nog een kamer in dat ijge huys voor onse rekening bij naame. Met dat vuer en ligt dat voor u geschikt wort, soude wij alle maal van konne profiteere en u kont aan het hof blyve eten. Ik sou mijn met de kindere, Net en moeder wel suynig behelpe. En dat zou ons seker minder kosbaar wese ...*'.

De brieven van Jean en Christina gaan, naast de financiële problemen en het verlangen naar elkaar, vooral over alledaagse zaken: de opvoeding van de kinderen, de kleding die toegestuurd (en versteld) moet worden en de gezondheid van de ouders. Slechts een enkele keer krijgt de lezer een doorkijkje naar de roerige periode waarin de Malherbes leefden. Dat gebeurt wanneer de broer van Christina, Jan, die in 1794 is teruggekeerd naar de Republiek samen met andere patriotten de macht grijpt in Voorburg. Dat maakt ook direct de dubbele positie van Jean en Christina duidelijk. Of zij het eens zijn met de ideeën van de patriotten, is in hun brieven niet te lezen. Misschien waren zij gewoon voorzichtig. Zij maakten, als werknemer(s) van de stadhouder, nu eenmaal deel uit van het andere kamp.
Temidden van de feestvreugde van de patriotten viel van de ene op de andere dag wel het doek voor de personeelsleden van de hofhouding. Slechts enkele hovelingen gingen mee naar Engeland, de rest zat van de ene op de ander dag zonder inkomsten. Zo verging het ook Jean Malherbe. Samen met zijn zoon vertrok hij naar Amsterdam om bij een van de vele nieuwe genootschappen als musicus aan de kost te komen. Dat lukte bij de nieuwe vereniging Felix Meritis en de Franse Comedie.

De briefwisseling stelt ons in staat een kijkje te nemen in het achttiende-eeuwse gezinsleven van mensen die niet tot de maatschappelijke top behoorden. De dagelijkse beslommeringen worden breed uitgemeten. Dat maakt deze correspondentie zo herkenbaar. Daarnaast is het een (bijna) complete briefwisseling waarbij zowel de brieven van de vrouw als die van de man bewaard zijn gebleven, aangevuld met brieven die het echtpaar ontving van familie, vrienden en kennissen.

Dagboek

Hoe anders is het dagboek dat Alexander van Goltstein in de eerste jaren van de negentiende eeuw bijhield. Hij verhaalt over het leven van een adellijke Gelderse familie en over het studentenleven in Utrecht. Toch zijn deze milieus maar zijdelings aanwezig; de hoofdmoot van het dagboek betreft Alexander zelf. Deze achttienjarige adolescent is op zoek naar zichzelf en schrijft in zijn 'journal intime' onder meer over de moeizame relatie met zijn ouders, zijn seksuele problemen, de onzekerheden rond zijn beroepskeuze en zijn oriëntering op voorbeelden in

Zondag 6 Wintermaand [1801]
Te 6 opgestaan.
Bij het lezen tot 8 uur onagtzaam en verstrooid.
In de kerk onoplettend.
De soberheid niet behoorlijk betracht wegens eeten buiten tijd.
's Avonds ook onoplettend gestudeerd.
Nu en dan noch al met goede gedachten bezig.

Zondag 13 [december 1801]
Te 8 1/2 opgestaan.
Veel plans geduurende mijn wandeling gemaakt. In de kerk slaperig en onoplettend.

Vrijdag, 1 Louwmaand 1802
Te 8 3/4 opgestaan.
In de kerk onoplettend.
Toornig tegen de knecht.
Niet standvastig aan enig werk.

Saturdag, 2 [januari 1802]
Te 7 1/2 opgestaan.
Onstandvastig; oneerbiedig jegens mijn ouders, niet sober.

Maandag 4 [januari 1802]
Te 7 1/2 opgestaan.
Even onoplettend als anders.

Woensdag 6 [januari 1802]
Te 7 3/4 opgestaan.
Toornig en slecht gestudeerd, te 8 1/2 wat beter gesteld.
's Morgens te 11 zeer lui.

Uit: *De vertrouwde van mijn hart.*

de literatuur. Kortom, het dagboek levert het verslag van Alexanders zoeken naar een eigen identiteit.
De tekst is fragmentarisch, met veel korte zinnen waarin overpeinzingen en twijfels onder woorden zijn gebracht, vaak aangevuld met een enkel trefwoord of herkenningsteken.

Het geheel maakt een sombere indruk. Wij ontmoeten de auteur als een 'jonge' man die, naar onze maatstaven, zwaar op de hand is. Zo schrijft hij op 12 februari 1805: Ik ben '*... zeer mismoedig en droevig' en 'vooral treurig over de onbestendigheid die mij aankleeft, en die mij de hoop op de goede uitslag mijner pogingen in alles beneemt*'. Het lijkt een zielige jongen, voor wie het leven lijden is en niet weet wat hij moet of wil, wellicht een psychiatrisch geval zou je nu zeggen. Maar hypochondrie en vooral melancholie lijken aan het eind van de achttiende eeuw wijdverspreid geweest te zijn, het waren vooral ook modieuze kwalen. Veel van die melancholie vinden we terug in de literatuur die Alexander las.

Op elke pagina van het dagboek probeert Alexander, in gesprek met zichzelf tot een juiste analyse te komen. Om dat zo eerlijk mogelijk te kunnen doen (en er werkelijk ook iets van te kunnen leren) legt hij zichzelf op de snijplank en beschrijft hij nauwkeurig zijn twijfels en gebreken '*om te dienen tot een algemeene beproeving van mijzelven*'. Aan het einde van het dagboek geeft hij een overzicht van de zedelijke gebreken, volgens de in Nederland zeer gewaardeerde filosoof en theoloog Franz Volkmar Reinhard. Deze gebreken strekken zich uit van onwetendheid en schadelijke dromerijen tot luim, weelde, onanie, ijdelheid, kwaadaardige spot en gebrek aan ouderliefde.

Hoe zielig het dagboek voor ons misschien ook is, het is tegelijkertijd zo herkenbaar. De jong-volwassene die zichzelf analyseert en zich afvraagt welke plaats hij in de maatschappij kan innemen. In uitvergrote vorm zien we in het dagboek een 'probleem' dat van alle mensen is en ... van alle tijden.

Roman

Jacob Eduard de Witte (1763-1853) was een landverrader. Dat werd hij doordat hij in 1782 als jonge vaandrig in een val werd gelokt en militaire gegevens over de versterkingen van het eiland Schouwen uit handen gaf. De man die deze gegevens gebruikte was een Bos-koopse boomkweker Pieter van Brakel, die in contact stond met de Engelsen. Het zag er aanvankelijk naar uit dat de jonge vaandrig de doodstraf zou krijgen, maar het werd uiteindelijk een gevangenisstraf die hij uitzat in de Gevangenpoort in Den Haag. Bijna acht jaar zat hij vast en zijn belangrijkste bezigheid in die gevangenisjaren werd de literatuur. Hij schreef meer dan vijftig titels, zowel romans en toneelstukken al gedichten, pamfletten en toneelbewerkingen.

In 1825 schreef De Witte zijn (gedeeltelijke) autobiografie *Fragmenten uit de Roman van mijn Leeven* waarin hij de eerste 27 jaar van zijn leven uiteenzet en afsluit op het moment dat hij de Gevangenpoort verlaat (in 1790) en verbannen wordt buiten Holland.
De Witte heeft zich voorgenomen om duidelijk op papier te zetten wat er de eerste jaren van zijn leven is gebeurd en wil daarbij '*... de naamen van Persoonen noemen, die, of voorweetend of bij toeval, veel hebben bijgedragen, om mijnen Leefweg met doornen te bestrooien en veele bloedige traanen aan mijne oogen te ontwringen, of liever van mijn hart afteknarpen...*'. En dat verhaal vertelt hij met veel enthousiasme, waarbij de lezer wel moet geloven in de onschuld van de hoofdpersoon.
In werkelijkheid, zo blijkt uit de inleiding, was het verhaal net even anders. De Witte verstrekte wel degelijk een kaartje en militaire informatie, ook al werden de brieven met de belastende inhoud ondertekend door 'de vaderlander'. Voor de Krijgsraad was het al snel duidelijk. Men besloot eenstemmig tot de doodstraf door ophanging, waarbij de Wittes degen in stukken zou worden gebroken. Na executie zou zijn lichaam aan een buitengalg worden opgehangen als afschrikwekkend voorbeeld.
Daarna volgde een competentiestrijd tussen de Krijgsdraad en het Hof van Holland, waarbij het erom ging of het een militair delict was of een zaak van de provincie Holland zelf. Voor De Witte betekende dit dat de dreiging was geweken.
Daarna volgde de ontknoping. Van Brakel bekende na enige verhoren (in

12 (april 1807)

De gesteldheid van mijn lichaam is niet geschikt voor zwaren arbeid. Behendigheid is deszelfs kenmerkende eigenschap. Ik moet dan zoodanig werk beoeffenen, waartoe dit vereischt wordt, en waartoe mijne ligchamelijke krachten toereiken.
Het beroep van een tuinman schijnt het meest met deze eigenschappen overeen te stemmen. Want de arbeid is daarin minder zwaar, dan bij den eigentlijken landbouwer. Dit ook is het meest voor mij geschikt. Want onder de beoeffenende bezigheden, die de stand waarin ik mij bevinde, mij vergunt te kiezen, is dit het eenige dat mij lijkt. Ik stel mij namelijk bijzonder die voor, waarin het werktuiglijke het voornaamste is. Handwerken immers, hoezeer men ze als liefhebberij mag uitoeffenen, worden voor een fatzoenlijk man, als onvoegzaam aangezien. Dat ik niet het beroep van een schilder of toonkunstenaar in aanmerking neem, geschiedt deswegens, derwijl ze als handwerk beoeffend dezelfde ongepastheid met zich voeren, als de overigen, en als schoone kunst een daartoe duidelijk bestemd genie vereischen, hetwelk ik niet bezit.
Uit: *De vertrouwde van mijn hart.*

de pijnkelder). Hij gaf toe dat het hele landingsplan (de idee van een Engelse invasie met kaarten en beschrijvingen) door geldzucht was ingegeven en dat De Witte een gemakkelijk slachtoffer was geweest. Op 21 mei 1784 werd het vonnis uitgesproken. De rechtbank verklaart de Witte '*... vervallen te zijn van zijne Militaire Charge en voorts, om voor den Tijd van 6 Jaaren in een verseekerde plaats binnen de provincie te worden gedetineert*'. Van Brakel kwam er slechter af. Hij werd veroordeeld tot publieke geseling en brandmerking en tot een vrijheidsstraf van 25 jaar in een tuchthuis, waar hij moest werken voor de kost.

Het proces rond De Witte maakte de tongen los in de Republiek. De strijd tussen patriot en Oranjeklant werd (voor de tijdgenoten) goed zichtbaar. Was er werkelijk sprake van spionage door de Engelsen of was de 'ware patriot' alleen maar onvoorzichtig geweest? De roman van de Witte vertelt één kant van het verhaal. De voortreffelijke inleiding bij deze uitgave, gebaseerd op de werkelijke processtukken, vertelt het andere.

Journaal

Het tijdsgewricht wordt het meest duidelijk uit het journaal van de uit Papendrecht afkomstige Arie Johannes Knock. Na de nederlaag van de patriotten in 1787 waren velen genoodzaakt uit te wijken naar Frankrijk. Pas nadat de Bataafse omwenteling in 1795 tot stand was gebracht konden zij naar hun woonplaatsen terugkeren. Knock doet in zijn journaal uitgebreid verslag van zijn avonturen als patriot, van zijn vlucht naar Frankrijk en van de avonturen die hij onder de Franse wapenen beleefde. In zijn journaal wil hij zijn heldhaftige, patriotse levensgeschiedenis boekstaven, of met de woorden van Knock: '*De lievde voor het vaderland en dat edel pand deed mij, benevens eenige vrijheidszoonen, het zwaard aan de heupe gorden en op Papendrecht een vrijcorps oprigten ten spreuke voerende; "Voor Vrijheid en Vaderland Waaken Wij", om dezelve tegen alle geweldige aanvallen van buyten en alle binnenlandsche overheersching te defendeeren en mainteneeren*'.

In zijn beschrijving verstrekt Knock de lezer uitvoerige (detail)gegevens over plaatsen, data, mensen en gebeurtenissen, tot en met de huisnummers van de inkwartieringsadressen. Dit alles doet vermoeden dat hij bij het schrijven uitging van notities die hij ter plekke gemaakt had. Met enige objectiviteit en afstandelijkheid probeert hij de gebeurtenissen tijdens de veldtochten (die hij als militair meemaakte) te schetsen. Ook wanneer hij in de frontlinies verkeert. Zo verslaat hij plunderingen en moordpartijen tamelijk koel en nuchter. Niet zelden gaat het daarbij om aanvallen met en van vijandige troepen. Zo schrijft hij op 27 juli 1794: '*Dien dag en nagt was het vuur niet sterk uyt de stad, door dien het aanhoudend hard regenden, egter wierd er een van de schansgravers gedood, 4 geblessseerd, een canonier wierden meden geblesseerd en een koebeest wierd in het veld de 2 voorste pooten afgeschoten. Dien nagt avanceerden wij met onze loopgraven tot op cirka 100 passen naar aan de barrièren van de stad*'.

Hij blijft zijn journaal nauwgezet bijhouden, ook als hij na zijn omzwervingen in 1795 weer in de Bataafse

Het planten van de vrijheidsboom te Nijmegen

Den 30 dito [november 1794: KT] was de dag welke den burger Bellegarde, representant van het Fransche volk bij de Armée van het Noorden bepaald had, dat men te Nieuwmegen een vrijheids boom zoude planten en daar van een feest van broederschap zoude vieren. Om 3 uuren in den namiddag quam het garnisoen in de wapenen, vergezeld van een deftig veldmusiek, waar naar de musicanten de representant Bellegarde van zijn woonplaatsch gongen afhaalen en hem onder het speelen van een heerlijk vrijheids liedt geleiden tot op het raadhuys, alwaar de municipaliteid, krijgsraad en collegie van gemeensmannen vergaderd was, benevens 42 jonge maagden, alle in het wit gekleed en met driecouleurige nationale linten omhangen, welke vergaderde hoofden der burgerij voorgegaan door de representant, eenige generaals en offecieren van daar vertrokken (onder gestadig speelen van 't musiek en het strooyen van bloemen en maagdepalmen door meergemelde jonge dogters) naar de Groote Markt, alwaar door de militairen een kring was geformeerd, onder het roepen van "Lang leeve de Vrijheid en Gelijkheid", richte en planten men den vrijheids boom. Dit gedaan zijnde wierd er een treffelijk discours door den representant aan de vergaderende meenigte gehouden, 't welke door een lidt van de regering wierd beantwoord, ten doelwit hebbende dat wij nu te zamen als broeders vereenigd waaren en men daarom moest trachten, de dierbare verkregene vrijheid, dat onwaardeerbaar pand, verder tegen alle aanvallen te beschermen, waar op men elkander de hand van broederschap toereykte en onder een deftig veld musiek hand aan hand de carmagnole rondsom de vrijheids boom dansten, en daar meden nam dit een eynde, gevende de magistraat verder een bal, waar men zig den avond en nagt besteden, van zig elkander met een vergenoegd danspartij vrolijk te maaken. Zijnde alles in eensgezintheid, rust en vreede geëyndigd.

Uit: *Uit lievde voor vaderland en vrijheid.*

Republiek is teruggekeerd en een jaar later deelneemt aan een expeditie naar Kaap de Goede Hoop, om slag te leveren met de Engelsen. Ook hier geeft hij weer een nauwkeurige beschrijving van omgeving. Over de oorspronkelijke bewoners van Zuid-Afrika laat hij weinig lovend uit. '*Het werk en alle arbeid werd door slaave & slavinnen verricht, die als de beesten publicq voor de dienstbaarheid werden verkogt, van 1000 tot 6000 guldens volgens qualiteite, als mede is er de luxe zeer groot, dog de ingezetenen Africaanen zijn luy van aart, laatdunkend en inbeeldend van hun zelvs, eygenbelang zoekend, handelende gelijk Jooden om den een en den anderen de bedrigen met alles woekerig te verkoopen. Hunne gastvrijheid is wel groot, dog alleen met inzigt op hoop van winst en voordeelen.*'

Ondanks zijn stellige beweringen blijft Knock een sympathieke patriot, die ons meeneemt op zijn vele reizen aan het einde van de achttiende eeuw. Het verhaal dat hij vertelt is spannend en de wijze waarop hij dat doet zorgt ervoor dat we het in één adem uitlezen.

Autobiografie

Een wonderlijk boek is *Mijn vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap* van de Delftse patriot Gerrit Paape. Bij een eerste beschouwing maakt de 'Wijsgeerte' de indruk een vreemd allegaartje van

levenskunst te zijn. In dertien verschillende brieven vertelt Paape over een aantal aspecten van zijn leven: zijn jeugd, de vlucht naar het buitenland, zijn verblijf in steden zoals Brussel en Antwerpen, maar ook geeft hij een overzicht van zijn uitgegeven dichtwerken en vertalingen. Naast een algemeen wijsgerige traktaat wil het ook nog een autobiografie zijn.
Bij nadere beschouwing wordt duidelijk dat Paape ons wil laten zien hoe een mens 'het leven' kan leren. Als echte Verlichter wil hij ons mensenkennis bieden. Paape laat zijn vader en zijn vriend Thomas de grote leermeesters zijn, die pleiten voor zelfstandig gebruik van het verstand en voor onbevooroordeeld en kritisch onderzoek, waarbij het leven zelf de mens echte kennis oplevert. '*Maar, mijn waarde Vriend! God bewaare deeze lieden met hunne fatzoenlijke kamerwijsgeerte! want wee hunner, zo zij eenmaal uit hunne gemakkelijke leuningstoelen geschokt, en gelijk een bal door de kaatsbaan der baldaadige waereld gesmeeten worden! - dan zouden zijn ongetwijffeld de rampzaligste van alle menschen wezen!*'

De bezorger van *Mijne vrolijke wijsgeerte* zet in de inleiding helder uiteen van welke stilistische trucs Paape zich bedient. Zo wordt het toekomstig succes van de schrijver al door zijn vader voorspeld; een fraai voorbeeld, waarbij een al te nadrukkelijke presentatie listig wordt gerelativeerd.
Gerrit Paape was van eenvoudige komaf en eerst werkzaam als plateelschilder, later als bediende. Zijn kennis van literatuur deed hij in zijn directe omgeving op. In 1775 trad Paape toe tot het Haagse 'Dichtlievende Kunstgenootschap Kunstliefde Spaart Geen Vlijt', waar hij al snel furore maakte. Met de opkomst van de patriottenbeweging vond Gerrit Paape een nieuwe roeping. Door publikaties in kranten en weekbladen als *De politieke Kruyer* en *De Post van den Neder-Rhijn* kon zijn ster in korte tijd tot grote hoogte stijgen. Wanneer de dreiging te groot wordt wijkt Paape als balling uit naar Antwerpen. '*Dit verhuizen ontmoete echter veele zwaarigheden, en waarschijnlijk had er, in verscheiden jaaren, niets van gevallen, wanneer de omwenteling van 1787 eensklaps alles hinderpaalen, ten dien opzigte, volkomen opruimde, en ik, hol over bol, zo als men zegt, de wijde waereld instoof.*' De verbanning valt hem zwaar. Toch geeft hij uitvoerig aan dat hij trouw zal blijven aan zijn idealen. Ondanks alle armoede in den vreemde verklaart hij dat hij '*... de gezworen Vijand van alle Onderdrukkers des Menschdoms zal blijven!*' en '*... hen overal, met die wapens, welken God mij gegeven heeft, zo gedugt zal aanvallen en op den huid komen, als mij mooglijk is.*' En dat wapen is de pen.

Paape beweert aan het einde van zijn boek (niet erg overtuigend!) dat hij zich maar met één zaak kan bezighouden en dat is schrijven. '*Des morgens na het ontbijt, zet ik mij aan het schrijven, - die veelal voor het middagmaal, een eenzaame wandeling: nog geen kwartier uur behoef ik om te eeten. Ik ga weder wandelen; weder schrijven; thee drinken; weder schrijven; in de zomer, weder wandelen, en dan weder schrijven tot 's avonds negen tien uuren toe.*' En dan alles voor de goede zaak, '*... om allerwegen mijne Vijanden het hoofd te kunnen bieden*'.

Levensloop

Pieter Vreede was aanhanger van de patriotten en trad vooral tijdens de eerste jaren van de Bataafse Republiek op de voorgrond. Hij maakte onder meer deel uit van de Nationale Vergadering in 1796. Vreede was leider van de democratische radicalen en behoorde in 1798 tot de vijf leden van het Intermediair Uitvoerend Bewind. In *Mijn levensloop*, geschreven vlak voor zijn dood in 1837, beschrijft Vreede zijn leven vanaf zijn jeugd tot 1797.
Al in de jeugdjaren blijkt dat Vreede over een scherp verstand beschikt. Hij kwam al snel terecht in het zakenmilieu, waar hij in Amsterdam als zaakwaarnemer in de wolhandel van zijn zwager zijn eerste succes behaalde. Naast de zakelijke activiteiten was Vreede sterk geïnteresseerd in de letteren. Hij werd in 1768 lid van het dichtgenootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen in zijn geboortestad Leiden. Daar ontmoet hij schrijvers als Van der Palm en Bilderdijk. In 1778 is Vreede secretaris van de Leidse afdeling van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, waar hij latere medestanders in zijn politieke loopbaan ontmoet zoals Wijbo Fijnje en Gerrit Paape, waarmee hij samen deel uitmaakte van het Uitvoerend Bewind.

De hoofdmoot van het boek beschrijft Vreedes politieke activiteiten. Hij begint zijn politieke loopbaan met de verklaring dat '*Geheel Nederland ontwaarde met schrik en verontwaardiging dat in*

Plannen met prinses Wilhelmina

[99] Wij sleten eenige peinlijke oogenblikken tusschen hoop en vrees en besluit wat bij welk geluk te doen. Dat plan werd met koele zinnen genomen. Het kwam hier op neder: wij zouden haar met de uiterste bescheidenheid behandelen, met alle eer die aan haar rang toekwam. Haar wijkplaats zoude het kasteel van Workum zijn en de kamer van Hugo de Groot zou voor haar gemoderniseerd worden. Zij zou alle eer genieten en alles wat zij wenschte ontvangen, maar zij zou het otage [gijzelaar] zijn als bevrediging tot wederkerig genoegen. Doch zoo de Pruissen geweld wilden gebruiken en één voet op onze vaderlandschen bodem zetten, dan zou haar hoofd vliegen en een querre à mort ontstaan waarin wij in het extreme geval op de hulp van Vrankrijk meenden te kunnen hopen. Wij hadden de steun der natie [100] voor ons en haar gespekte beurs en een leger dat zeker tachtig duizend welgeoeffende burgers en militairen telde, en vooral ook het gunstige oogenblik van de tijd, waarin alles opgewonden was.'

'Eenige uuren daarna kwam het afgezonderd corps huzaren. Zij kwamen [101] met ledige handen terug. De prinses haar zaken ten leste verrigt hebbende, was na haar ontslag met de gezwinde pas teruggekeerd. Behalve deze losalting van de prinses, waardoor men een gewonnen zaak uit vrijen wil verloren gaf, het pand waarvoor men alles had kunnen bedingen, alle strijd doen ophouden en een billijke en wijze regering voor het vaderland invoeren...'

Uit: *Mijn levensloop*

geheel Nederland geen wettig bestuur bestond, geen bestuur dat uit den nationalen wil was uitgegaan, maar alle magt bij bezitneming op het kussen zat en dus uiterst zwak en van onwaarde was'.

Vreede had zich tot taak gesteld daar iets aan te doen. Het zou een moeizaam traject worden, waarbij hij meer dan eens te maken kreeg met fikse tegenwind op politiek en zakelijk terrein. Als ondernemer, eerst in Leiden en later in Tilburg, kreeg hij te maken met het inzakken van de wolnijverheid. Verschillende verplaatsingen en vernieuwingen in de fabricage moesten hem er weer enigszins bovenop helpen. Ook op persoonlijk terrein bleef hem weinig ongeluk bespaard. Hij verloor op jonge leeftijd zijn eerste vrouw en kind en hertrouwde met een vrouw die krankzinnig werd.
In de zomer van 1787 wordt hij aanvoerder van één van de vrijcorpsen in Leiden. Vreede beschrijft vervolgens de verschillende acties in de regio, waaronder de aanhouding van prinses Wilhelmina. In datzelfde jaar wijkt hij met zijn gezin uit eerst naar Duitsland en vervolgens naar Brussel en Antwerpen. '*Onze reisroute was op België, de wijkplaats van alle uitwijkende patriotten wier getal duizenden was, en vervolgens naar ieders beschikking. Om via Hamburg naar België te komen moesten wij Pruissische grond over, doch Hanover, Pruissen, alles was even slecht. Een galm van 'verdomde patriotten' schreet ons van alle zijden, gedurende de gansche weg na.*'

Hij besluit zijn levensloop met een beschrijving van de Franse inval in de jaren 1794-95. Zijn geloof in de Franse bevrijders was op dat moment verdwenen. '*Ik doe de opregte verklaring dat ik niet gevonden heb dan een hoop en gedemoraliseerde roversbende die voor niets terugdeinsden, eenige weinige en daaronder hun chef Pichegru uitgezonderd, dat een braaf man was ...*', schrijft hij.
Een jaar later maakt Pieter Vreede deel uit van de Nationale Vergadering, waarna de autobiografie omstreeks 1 maart 1796 afbreekt.

Ego-documenten

Als bron zijn de verschillende uitgaven in de serie ego-documenten uitstekend te gebruiken. Zeker in de hogere leerjaren is het goed mogelijk aandacht te besteden aan de betrouwbaarheid van de verschillende tekstfragmenten. Wat staat er precies? Wat wil de auteur met zijn verhaal bereiken? Is dat werkelijk zo gebeurd? De roman van De Witte, waarin hij zich probeert te rechtvaardigen is dan van een andere orde dan de brieven die de echtelieden Jean en Christina Malherbe elkaar schreven. De Witte schreef, net als Knock om gelezen te worden. Beiden wilden ze duidelijk maken dat ze als ware patriot deugden. Goldstein en de Malherbes schreven niet voor derden. Hun beschrijvingen zij veel intiemer en zitten dan ook 'dichter op de huid' dan de andere ego-documenten.
Daarnaast kan elke docent een keuze maken uit de verschillende tekstfragmenten. Bijzondere gebeurtenissen, die vanuit het gezichtspunt van de hoofdpersoon aan de orde komen, bieden zo een nieuw licht op de bekende historische gebeurtenis; samen met illustraties en overzichten kunnen stukjes uit de boeken als bron tot een lespakketje kunnen worden samengesteld.

De uitgaven zijn in (bijna) alle gevallen voorzien van een uitvoerige inleiding. Met name de inleidingen bij de autobiografie van Paape en de roman van De Witte voegen veel extra's toe aan het oorspronkelijke werk. De bezorgers leggen verbanden die voor een goed begrip van de ego-documenten onontbeerlijk zijn. Verder heeft de redactie, bestaand uit R.M. Dekker en G.J. Johannes, gestreefd naar een zorgvuldige presentatie van de oorspronkelijke werken, aangevuld met een overzichtelijk bronnen- en literatuuroverzicht, tijdtabellen, plaatsnamenoverzichten en een index op persoonsnamen.
Voor de docent die wat uitgebreider aandacht wil besteden aan de patriottentijd en dat aan de hand van oorspronkelijke tekstfragmenten wil doen, zijn deze ego-documenten zeker een aanrader!